

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

Pohled na profesi sociálního pracovníka zabývajícího se osobami se závislostí prostřednictvím profesní koláže

Vypracovala: Aneta Nestávalová
Vedoucí práce: Mgr. Luboš Krninský, Ph.D.

České Budějovice 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 24. 3. 2024

Aneta Nestálová

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Luboši Krninskému, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, za vstřícnost a také za ochotu projevenou v průběhu celé práce. Mé díky patří také všem respondentům za projevovaný zájem a chuť účastnit se výzkumu a za investovaný čas do tvorby koláží a rozhovorů, díky nimž mohla tato práce vzniknout.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje výzkumu vlastního vnímání profese terénních sociálních pracovníků, kteří se specializují na poskytování sociálních služeb pro osoby se závislostí na návykových látkách. V teoretické části se zkoumá metodika a teoretické základy profese sociálního pracovníka a práce s osobami závislými na návykových látkách. Zmíněny jsou rovněž možná úskalí s touto profesí spojená. Přiblížena je také projektivní arteterapeutická technika. Praktická část práce analyzuje profesní role sociálních pracovníků a jejich prožívání prostřednictvím tematických koláží. Pomocí symbolické interpretace koláží bylo možné popsat mnoho motivů souvisejících s postoji sociálních pracovníků ve vztahu ke svým rolím a pozicím.

Klíčová slova: sociální pracovník, vnímání, závislost, role, arteterapie, koláž

Abstract

The bachelor thesis is devoted to research on the self-perception of the profession of field social workers who specialize in the provision of social services for people with addiction. The theoretical part examines the methodology and theoretical foundations of the social work profession and work with substance dependent persons. The possible pitfalls associated with this profession are also mentioned. The projective art therapy technique is also presented. The practical part of the thesis analyses the professional roles of social workers and their lived experiences through thematic collages. Through the symbolic interpretation of the collages it was possible to describe many themes related to the attitudes of social workers in relation to their roles and positions.

Key words: social worker, self-perception, addiction, roles, art therapy, collage

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 SOCIÁLNÍ PRÁCE	8
1.1 Historie sociální práce.....	9
2 SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK	10
2.1. Sociální pracovník a veřejnost.....	10
3 PROGRAMY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB.....	11
3.1. NÍZKOPRAHOVOST	11
4 TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE (STREETWORK)	13
4.1. HISTORIE STREETWORKU	13
4.2. METODIKA PRÁCE STREETWORKU.....	14
4.2.1. Depistáž.....	15
4.2.2. První kontakt	15
4.2.3. Nástroje v kontaktu.....	16
4.3. CÍLOVÁ SKUPINA STREETWORKU.....	17
4.3.1. Závislost.....	17
4.3.2. Specifika práce s uživateli návykových látek.....	18
4.4.3. VOLBA CÍLOVÉ SKUPINY V SOCIÁLNÍ PRÁCI	19
5. KOMPETENCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	21
6. ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA.....	22
7. POMÁHÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI	24
7.1. Altruismus	24
7.2. SYNDROM POMOCNÍKA.....	24
7.2.1. Odmítnuté dítě.....	25
7.2.2. Identifikace s nadjád	25
7.2.3. Narcistická nenasytnost	26
7.2.4. Uhýbání před vzájemností	26
7.2.5. Nepřímá agrese	27
8. SYNDROM VYHOŘENÍ.....	28
8.1. SUPERVIZE.....	28
8.1.1. Balintovská skupina.....	29
9. ARTETERAPIE	30
9.1. PROCES ARTETERAPIE	31

9.2. PROJEKTIVNĚ-INTERVENČNÍ ARTETERAPIE	31
9.3. TECHNIKA KOLÁŽE V ARTETERAPII	32
9.3.1. Interpretace koláží	32
9.4. SYMBOL	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST	35
10. CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY	35
11. METODIKA, VÝZKUMNÝ SOUBOR	36
12. ETIKA VÝZKUMU	37
13. INTERPRETACE	38
13.1. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A	38
13.2. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE B	40
13.3. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE C	43
13.4. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE D	45
13.5. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK E.....	47
13.6. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE F.....	49
13.7. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE G	51
14. VÝSLEDKY VÝZKUMU A DISKUZE	54
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	58
SEZNAM PŘÍLOH.....	61
Příloha č. 1: Zadání koláží.....	62

ÚVOD

Práce se zaměřuje zkoumání profese terénního sociálního pracovníka a jeho rolí. V teoretické části jsou popsána specifika a možná úskalí spojená s vykonáváním tohoto povolání. Pozornost je zde věnována také cílové skupině, kterou tvoří osoby závislé na návykových látkách, nebo ty, které jsou ohroženy závislostí, a také popisu metodiky práce s nimi. Zmíněn je také fenomén syndromu vyhoření, který je v těchto profesích častým jevem, a metody, které mohou přispět k jeho prevenci. Dále je také uvedena definice arteterapie a její proces, s důrazem kladeným na konkrétní projektivní techniku tvorby koláže. V praktické části práce je předmětem zkoumání vlastní vnímání profesních rolí sedmi terénních sociálních pracovníků. Informace jsou získávány prostřednictvím individuálních rozhovorů nad profesními kolážemi a následnou analýzou jejich tvorby.

Téma jsem se rozhodla zpracovat na základě své vlastní profesní zkušenosti s touto klientelou v terénním programu. Tato práce je bohužel stále velmi stigmatizována a obklopena mnohými předsudky. Proto považuji za stěžejní o zmíněné problematice hovořit a přinášet na dané téma osvětu. Specifický charakter práce v terénu s klienty přirozeně přispívá k vytváření mnoha profesních rolí, v nichž se sociální pracovníci pohybují. Tato práce se proto zaměřuje na popis a mapování těchto profesních rolí a jejich vzájemných interakcí, při kterých dochází k rozličnému vlivu na vnímání profese daných pracovníků. Další motivací k této práci mi bylo uvědomění si specifických charakteristik těchto pracovníků a jejich odlišnosti v porovnání s ostatními poskytovateli sociálních služeb, zejména pokud jde o jejich profesionální a osobní přístupy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla zaměřit se na popis uvědomovaných i neuvědomovaných rolí, které pracovníci zaujímají, a zkoumat jejich přístup k pomoci závislým osobám.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce je profesní obor, který se zaměřuje na zkvalitnění sociálního působení jedince nebo skupiny a na řešení jejich sociálních problémů. Sociální práci lze chápat podle Matouška (2008) jako společenskovední disciplínu, která má přesah do praktické činnosti s cílem odhalení, popsání a poskytnutí pomoci v sociálně náročné situaci. Petr Fabián (2021) chápe poskytnutí pomoci takto:

Pomoc by se měla odehrávat v domácím prostředí klienta nebo v prostředí, které mu je co nejvíce podobno.

Klient ví nejlépe, co potřebuje – pomoc by měla směřovat k posílení jeho samostatnosti a rozvoji potenciálu, který má.

Klient je expert na svůj život.

Rodině se opět vrací její historická funkce – mezigenerační vzájemná pomoc. (s. 20-21)

Sociální pracovník má prostřednictvím sociální práce podnítit klienta ke změně jeho fungování, vedoucí k vyšší míře jeho životní spokojenosti. Základním schématem sociální práce jsou podle Úlehly (2005) tři hlavní pilíře. Jsou jimi společenské normy, které určují, jak se v situacích chovat a nastavují jasně daná společenská pravidla. Dále je zde klient, u kterého jsou často patrné odlišnosti v jeho chování a postojích, které se neslučují s normami. Posledním, třetím pilířem je pracovník, který komunikuje mezi dvěma již zmíněnými jako prostředník a snaží se o dosažení rovnováhy mezi nimi.

Ve své publikaci Petr Fabián (2021) zmiňuje tři základní složky, které tvoří sociální práci. První popisuje dle zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. jako základní pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci, další je utváření takových společenských podmínek, aby se lidé v ideálním případě do těchto situací nedostávali, nebo k tomu docházelo co nejméně. A posledním neméně důležitým článkem sociální práce je snaha o vyvážení potřeb a práv mezi klientem a společností.

1.1 Historie sociální práce

První náznaky sociální práce vznikaly již při zakládání prvotních společností. Pavel Navrátil (2001) popisuje kulturu v kmenech, kde fungoval systém vzájemné péče o nemocné či nemohoucí jedince. Už v těchto dobách byla pomoc vnímána jako stěžejní pro zachování funkčního systému a pro přežití tehdejších kmenů. Historicky můžeme narazit napříč zeměmi a kulturami na systémy pomoci, které jsou popsány v publikaci *Teorie a metody sociální práce* (Navrátil, 2001), jako byly ve starověké Číně útulky pro staré, nemocné či chudé lidi. Zřizovaly se bezplatné školy pro chudé děti, jídelny pro nižší třídy, také vznikaly spolky pro podporu chudých osob, které zprostředkovávaly potřebné věci. V Řecku se stavěly azylové domy pro raněné vojáky a pro sirotky. Sociální pomoc vznikala také díky náboženství, judaismus zavedl dokonce „milostivý rok“, kdy se odpouštěly dluhy. Katolická církev využívala kláštery pro nemocné, staré nebo také pro osiřelé děti. Sociální práce procházela dlouhým vývojem, v průběhu formování byly její přístupy velmi rozmanité, to Pavel Navrátil (2001) vysvětluje tím, že sociální práce byla poskytována různými seskupeními i jednotlivci, jako byly obce, církevní charity, rodina nebo sousedé, kteří měli odlišné přístupy a principy v poskytování pomoci. V 19. století, jak uvádí Navrátil (2001), byly hlavními motivy pro vznik organizací věnujících se sociální práci snahy o pomoc lidem žijícím ve špatných podmínkách. Toto období modernizace a industrializace přineslo společnosti obavy z budoucnosti a narůstající chaos a s tím i obavy z destruktivních důsledků sociálních obtíží. Toto období bylo klíčové také pro pojmenování etap života, pozornost se věnovala také rozdílnostem mezi pohlavími a tématem se stala problematika sexuality. Začalo také vznikat pojmenovávání skupin, které byly označovány za zdroj sociálních problémů. Sociální práce, tak jak ji známe dnes, vznikala v 19. a 20. století. Velmi známou historickou osobností sociální práce, popisovanou v mnoha odborných publikacích je Mary Richmondová. Svými publikacemi „Sociální diagnóza“ a „Co je sociální případová práce“ se jako první pokusila o vědecký individuální přístup při řešení sociálních problémů.

2 SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK

Sociální pracovník je jakýmsi prostředníkem či diplomatem mezi svými klienty a širokou veřejností či veřejnou správou. Ivan Úlehla (2005) využívá také pojem „koordinátor“. Pracovník v této roli zaujímá místo mezi klientem s jeho nastaveným způsobem života a společností, která si klade jisté požadavky a určuje normy. Pracovník by se měl v ideálním případě pohybovat od obou bodů ve stejné vzdálenosti, dokázat s oběma komunikovat, s cílem obě tyto složky vyvažovat pro spokojenost jich obou. Jako příklad může být pracovník s osobami bez přístřeší, které akceptuje v jejich přirozeném prostředí, dokáže nabídnout pomoc při řešení bydlení, potravy či doprovodu na potřebné úřady, ale zároveň je schopen tyto klienty adekvátně obeznámit s požadavky společnosti, jako je veřejný pořádek a snižování rizik přenosu infekčních onemocnění (např. možnost testování z kapilární krve v prostředí klientů). Úlehla (2005) upozorňuje na možné pochybení pracovníka v případě, kdy se přikloní na jednu ze zmíněných stran. Může více soucítit s klienty a zanevřít na požadavky společnosti a spojit se s klienty proti těmto principům. V tuto chvíli pracovník přichází o hodnotu jako mediátor, jelikož ztrácí dosah při dohodování podmínek pro své klienty a také zde vyvstává riziko ztráty finanční podpory od donátorů. V případě přiklonění se ke straně společnosti, pracovník přichází o vztah s klientem, a tudíž o možnost práce s ním a vedení ho ke změně.

2.1. Sociální pracovník a veřejnost

Práce s veřejností je označována anglickým pojmem public relations (užívaná také zkratka PR) a pojednává o vytváření a fungování vztahu organizace poskytující sociální práci s veřejností (Bednářová & Pelech, 2003). Tato činnost organizace je důležitá pro budování vzájemného porozumění a vyjednávání podmínek tak, aby byly vhodné jak pro veřejnost, tak i pro klienty. Díky PR je tvořen obraz organizace a její identita. Podle Bednářové a Pelecha (2003) je zásadním klíčem k navázání vztahu a k předání hlavní myšlenky a cílů organizace veřejnosti dlouhodobá spolupráce s médii. Organizace může oslovovat pomocí sdělovacích prostředků a komunikovat s veřejností skrze články v odborných periodických časopisech, rozhovory v televizi či na dalších platformách, ale také pomocí propagačního materiálu jako jsou samolepky či letáky.

3 PROGRAMY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB

Podle určitých podmínek zařízení se dají programy rozdělit do tří složek podle tzv. prahovosti, neboli míry podmínek, které zařízení požaduje od jeho klientů. Jedná se o nízkoprahové programy, mezi které patří terénní práce, na něž je práce zaměřena, dále programy se středně vysokým prahem, které využívají lidé, již uvažují o změně rizikového chování či o jeho snížení. Vysokoprahové programy jsou určeny pro osoby, které jsou již motivované ke změně (Kalousek & Staníček, 2002). Osoby závislé na návykových látkách mohou v tomto systému postupovat od vyhledání terénním sociálním pracovníkem (streetworkerem), přes využívání služeb kontaktních center, dále substituční léčby, detoxikačních programů, až k léčbě samotné a následně pokračovat do doléčovacích zařízení.

3.1. NÍZKOPRAHOVOST

Tento pojem, který vznikl jen v české mluvě, můžeme popsat jako princip části sociálních služeb, které se jím inspiroují a nacházejí v něm svůj specifický rys ve snadné dostupnosti programu pro cílové skupiny (Klíma, 2009). Tyto sociální služby reagovaly na fakt, že je mezi poskytnutím služby a potencionálními zájemci o službu bariéra. Z pohledu budoucího klienta může jít o bariéry ve smyslu nevědomosti existence služby, rezignovaného či pasivního chování, nedosažitelných podmínek pro možnost využití dané služby, nebo obav ze stigmatizace.

Na nízkoprahovost můžeme nahlížet ve vícero rozměrech. Může být vnímána směrem ke způsobu života a nastaveným normám cílové skupiny, které se mezi sebou liší a přístup práce by měl být přiléhavý potřebám a fungování skupiny. V těchto programech jsou však nejčastější cílovou skupinou aktivní uživatelé návykových látek. Díky nenáročným podmínkám pro využití služby je možná pomoc osobám na okraji společnosti, které na jiné služby nedosáhnou. Dále ji nacházíme v kontextu kontaktní práce, která je v nízkoprahových zařízeních, a především v terénních programech nediferencovaná, jak délkou, tak ani pravidelností a pracovník předem neví, na koho v terénu narazí, v jakém bude rozpoložení, jak dlouhý kontakt to bude, dokonce jestli se s klientem opět setká. V těchto situacích se uplatňuje přístup „teď a tady“, kdy se sociální pracovník zaměřuje především na daný okamžik a soustředí téma na to, co

nyňi mohou společně vyřešit, využívá to, co v danou chvíli je (Klíma, 2009). Nízkoňrahovost, jak je obecně vnímána, se projevuje prostřednictvím skutečné dostupnosti služby. Mluvíme o umístění služby a čase fungování, vzhledu prostor pro klienty a podmínkách využití služeb, kterými si služba nastavuje svůj práh, tedy podmínky, které musí klient splnit, aby mu byla poskytnuta pomoc. Nízkoňrahové služby jsou specifické také tím, že jejich nastavené cíle smýšlejí pragmatičtěji a více cílí na odlišnost práce s každým jedincem a nelpí na zobecňování přístupů. U každého klienta je potřeba nastavit takové cíle, aby pro něho byly reálné, dosažitelné a funkční v jeho životě.

4 TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE (STREETWORK)

Anglické slovo streetwork v překladu znamená práce na ulici, kde je ulicí míněno prostředí, kde se přirozeně nacházejí potencionální klienti. I přes to, že jde o anglický název, v zemích mluvících anglicky se tento termín příliš nepoužívá (zde se můžeme setkat s pojmy jako “deached work”, nebo “field work”), Česká republika jej převzala z Německa. U nás je nejčastější český ekvivalent terénní sociální práce, ovšem jde o obecnější pojem, do kterého spadají i asistentské služby, které dojíždějí do domovů klientů apod. Streetwork je specifický především tím, že své klienty aktivně vyhledává a službu nabízí v prostředí jim přirozeném. Bednářová a Pelech popisují tuto metodu sociální práce jako: „Aktivní vyhledávací, doprovodnou a mobilní sociální práci, jež zahrnuje nízkoprahovou nabídku sociální pomoci, určenou nositelům sociálně-patologického chování a osobám žijícím rizikovým způsobem, u nichž je předpoklad, že sociální pomoc potřebují a sami ji nevyhledají“ (2003, s. 7). Často se jedná o práci s marginalizovanými, ohroženými nebo sociálně vyloučenými skupinami, jako jsou například bezdomovci, lidé s drogovou závislostí nebo prostitutky. Pracovníci sociální pomoci poskytují např. v ulicích města, parcích, barech, na squatech či v jiných obydlích. Při práci „nejde o moralizování, napomínání a aplikování autoritativních výchovných metod, nýbrž o nedirektivní sociální práci vedoucí k začlenění jedinců žijících rizikovým způsobem života do společnosti a k jejich stabilní seberealizaci“ (Bednářová & Pelech, s. 8). Náplní práce streetworkera je také doprovázení klientů do potřebných zařízení, zprostředkování kontaktu a případně i následná pomoc s komunikací se zde přítomnými pracovníky, kteří mohou klientovi pomoci v dalších odvětvích potíží. I zde se terénní sociální pracovník nachází v roli mediátora mezi světem klientů a světem většinové společnosti. Jeho práce je založena především na vzájemné důvěře a vybudovaném vztahu s klientem.

4.1. HISTORIE STREETWORKU

Kořeny sociální práce na ulici sahají až do 14. století ke křesťanským duchovním, kdy někteří kněží, jeptišky či mniši poskytovali pomoc v terénu. V Čechách to byl kněz Jan Milič z Kroměříže, který pracoval především s mládeží a „veřejnými nevěstkami“ (Bednářová & Pelech, 2003). Vznik streetworku se však datuje až do 20. století ve

Spojených státech amerických. Do západní Evropy se myšlenka terénní sociální práce rozšířila v 60. letech, do střední a východní Evropy pronikala postupně až po pádech totalitních režimů. V České republice se streetwork prosadil v 90. letech 20. století, jako reakce na aktuální situaci a byl primárně zaměřen na děti a mladistvé projevující sociálně-patologické chování. V roce 1994 byl schválen program sociální prevence, který zahrnoval změnu zažitého modelu sociální práce. Byl zde pojmenován nový typ sociálního pracovníka nazývaný sociálním asistentem, který měl vykonávat specifickou terénní sociální práci s dětmi a mladistvými s rizikovým způsobem sociálního chování. Tímto definovaným materiálem se začala sociální práce také přesouvat z kanceláří ven do ulic a vznikaly nestátní organizace pracující s drogově závislými a později také s bezdomovci, prostitutkami či Romy. Dále se finančně podporoval vznik nízkoprahových klubů z grantových programů nadací jako např. Děti ulice, Nadace Open Society Fund Praha nebo Fond mládeže firmy Levi Strauss Nadace Via (Klíma, 2009). Posledním zmíněným milníkem působení streetworkeru je organizace Česká asociace streetwork (ČAS) založena v roce 1997. Profesionální organizace, která vznikla s cílem zkvalitňování terénních sociálních služeb, sdružování odborníků z praxe streetworku, zprostředkovávání vzdělávacích akcí, supervizí atd. (Klíma, 2009).

4.2. METODIKA PRÁCE STREETWORKU

Práce sociálních pracovníků na ulici je klíčovým prvkem preventivních opatření v šíření sociálně problematických jevů, včetně nákazy infekčních chorob. Bednářová a Pelech (2003) ji rozdělují do tří forem: přímá, nepřímá a přesahující práce. U přímé práce jde o konkrétní činnost s klienty v jejich přirozeném sociálním prostředí. Nepřímá práce obsahuje činnosti potřebné k fungování organizace, plánování veškerých činností pracovníků a jednání s dalšími službami v zájmu klientů. Práce přesahující kombinuje obě předešlé - problémy vycházející z přímé práce řeší prostřednictvím intervizí a supervizí a hledá nové přístupy a metody práce.

4.2.1. Depistáž

Součástí streetworku je depistáž jako nástroj sociální práce pro cílené a včasné vyhledávání jedinců či skupin ohrožených sociálním vyloučením, nebo jinou sociální událostí v jejich sociálním prostředí. Cílem je zvyšování šancí lidí v obtížných životních situacích včasnou pomocí či nabídkou pomoci. Depistáž můžeme rozdělit na pasivní a aktivní.

Při **pasivním** fungování se jen zřídka kdy vstupuje do interakce s potencionálními klienty. Cílem je „vidět a být viděn“, pasivně se dostat v dané lokalitě do povědomí. Spadá sem také sdílení informací na sociálních sítích, nebo tvorba propagačního materiálu.

Do **aktivní** činnosti spadá mapování, monitoring a oslovování. Cílem je získávání obecných informací o dané lokalitě, jako je počet obyvatel, zastavěnost, místní firmy, důležitou informací může být také dostupnost jiných služeb (nejen sociálních). Součástí monitoringu je fyzické prozkoumávání terénu, či navštěvování míst, kde se mohou pohybovat cílové skupiny. Terénní sociální pracovník by měl analýzou informací zjistit jaký je výskyt potencionálních klientů a s jakými potížemi se zde potýkají, jaká jsou zde oblíbená místa pro tyto skupiny a jak vypadá sociální okolí a s kým zde může pracovník navázat spolupráci v případě potřeby (Klíma, 2009). Aktivní monitoring je důležitý i v lokalitách, kde služba působí delší období. Zde je náplní především pozorování nových jevů, které se zde mohou objevit a ovlivnit práci či cílovou skupinu samotnou. Může jít o nové jedince či skupiny, ale také o ztrátu dosavadních klientů, nebo osob pro ně důležitých, změny životních situací, prostředí, sociálního okolí stávajících klientů, nebo také vznik nových institucí. Oslovování je metoda práce, při které dochází k aktivnímu vyhledávání potencionálních uživatelů služby a také k propagaci služby. Během oslovování dochází k předávání informací o dané službě, získávání informací o lokalitě, případně může pracovník distribuovat propagační materiál. Hlavním cílem této aktivity je především navázání prvního kontaktu s klientem.

4.2.2. První kontakt

První kontakt, jak zmiňuje Bednářová a Pelech (2003) je stěžejním bodem pro činnost terénního sociálního pracovníka a rozhoduje o následném pokračování s daným

jedincem či skupinou. I zde můžeme tuto fázi rozdělit na aktivní, kdy přímo oslovujeme potencionální klienty a nabízíme služby a na pasivní, při níž se pohybujeme na místech, kde nás může cílová skupina zahlédnout, nebo kontakt vzniká prostřednictvím třetí osoby, kdy již stávající klient přivede nového zájemce o službu. Při pravidelném navštěvování konkrétního místa, kde se pohybuje lehce proměnlivá sociální skupina osob, vznikají mezi klienty a pracovníky důvěrnější vztahy a vzniká tak práce se skupinou. Práce se skupinou může nést výhody a využívat vnitřní dynamiky, kterou skupina nese, ale také je potřeba sledovat potřeby jednotlivců a rozpoznat, kdy je dobré jistá témata otevírat v soukromí mimo skupinu. Důležitá a stěžejní myšlenka zaznívá od Bednářové a Pelecha: "Sociální pracovník je často jediný člověk, před kterým může klient ventilovat své problémy a emoce, aniž by byl zesměšňován, odsuzován, kárán či napomínán. Nachází u něj bezvýhradné přijetí sebe a svého způsobu života, včetně podpory při řešení svých problémů" (2003, s. 57). Dále popisují práci streetworkera, který se ve své profesní roli pohybuje neustále „na hraně“. Při konfrontaci s realitou klientů je z jedné strany motivován pomoci klientům, tak jak žádají oni a z druhé strany tak, jak žádá společnost. Pracovník se tedy pohybuje mezi dvěma póly a v různých situacích se přiklání k jedné ze stran. Způsob, jakým pracovník reaguje v daných okolnostech a jaký postoj zaujímá, je především ovlivněn jeho osobností.

4.2.3. Nástroje v kontaktu

Tak, jak smýšlí gestalt teorie o celku, tedy že je více než jen souhrn částí, z nichž se skládá, Polstner (2000) připodobňuje kvalitnímu kontaktu, který stojí především na správném užití nástrojů než na tom, které byly využity. Možností, jak v kontaktu s klienty pracovat je poměrně mnoho a jsou ovlivňovány predispozicemi pracovníka. Jak popisuje Klíma (2009), základem je vědomé a autentické vedení dialogu mezi pracovníkem a klientem. Základním nástrojem je pracovníkova osobnost. Pracovník by měl klienta chtít poznat doopravdy, takového, jaký je a vždy ho v této podobě přijímat a nesoudit.

4.3. CÍLOVÁ SKUPINA STREETWORKU

Terénní sociální práce je zaměřena na osoby, které se vyznačují sociálně-patologickým chováním a žijí rizikovým způsobem života, jenž jsou pro společnost nepřístupné. Dalším specifickým znakem této cílové skupiny je jejich nezakotvenost v žádných sociálních službách a častým jevem bývá jejich úmyslné vyhýbání se těmto zařízení a odpor ke všem institucionálním sociálním pomocem (Bednářová & Pelech, 2003). Osob žijících rizikovým způsobem je mnoho a je proto potřeba mít v dané službě konkrétněji vymezené, kdo spadá do cílové skupiny a pro koho je služba určena. Streetwork se obecně zaměřuje na cílové skupiny rozdělené podle společných znaků specifických pro jejich životní styl. Spadají sem především osoby závislé na návykových látkách, osoby závislostí přímo ohrožené, ženy pracující v sexbyznisu ohrožené děti a mladiství či bezdomovci.

4.3.1. Závislost

Drogová závislost je porucha charakterizována nutkavou potřebou vyhledávat a užívat látku opakovaně, ztrátou kontroly v omezení příjmu látky a v případě absence látky nastupují fyzické příznaky abstinčního syndromu (Koob & Volkow, 2010). Závislost definuje West následovně: “Opakovaná silná motivace k úmyslnému chování postrádající jakýkoli význam z hlediska přežití, získaná na základě praktikování takového chování, s výrazným potenciálem pro nezamýšlenou újmu” (2016, s. 9).

4.3.1.1. Znaky závislosti

Za závislost můžeme pokládat, pokud během jednoho roku jsou splněny minimálně tři kritéria z výčtu základních znaků závislosti (dle K. Nešpora, 2011):

1. Bažení po látce - Jedná se o silnou touhu užít návykovou látku, přičemž může docházet k poruchám pozornosti, paměti, bolesti hlavy, nevolnosti, zvýšenému pocení či poruše spánku a podrážděnosti.
2. Problémy se sebeovládáním v množství konzumace látky
3. Somatické příznaky

4. Nárůst tolerance
5. Pasivita vůči jiným zájmům
6. Přetrvávající užívání látky i přes viditelné škodlivé následky

4.3.2. Specifika práce s uživateli návykových látek

Terénní práce s osobami závislými na návykových látkách se zaměřuje na jedince či skupiny, kteří nejsou navázáni na žádné sociální, zdravotní či jiné pomáhající služby. Důvodem může být špatná předešlá zkušenost či neochota službu využít z důvodu obav. Streetworker v přirozeném prostředí této cílové skupiny vyhledává potenciální klienty a nabízí pomoc přímo v místě jejich výskytu (Staníček & Hrdina, 2002). Nebezpečným pro okolí je především rizikové chování této skupiny v přenosu infekčních chorob. Pracovník zde po navázání kontaktu klienta edukuje a motivuje k bezpečnějšímu chování.

4.3.2.1. Princip Public Health

Hlavní myšlenkou tohoto přístupu je ochrana veřejného zdraví před nákazou infekčními onemocněními. Zaměřen je na možné způsoby přenosu a jeho minimalizaci. Součástí práce terénních pracovníků je v rámci tohoto principu výměnný program, níže zmíněné Harm Reduction poradenství a testování na infekční nemoci. Výměna použitého materiálu potřebného k intravenózní aplikaci látky za sterilní, spadá do základních služeb streetworkera. Cílem je prevence sdílení náčiní mezi uživateli drog, které zapříčiňuje přenos infekčních onemocnění, jako může být Hepatitida typu C, HIV či Syfilis. Přínosem v ochraně veřejného zdraví je výměnným programem snižováno riziko výskytu kontaminovaných stříkaček ve veřejných prostorech (Staníček & Hrdina, 2002).

4.3.2.2. Princip Harm reduction

Tento princip pojednává o minimalizování a snižování rizik souvisejících s užíváním návykových látek. Myšlenka předávána klientům od sociálních pracovníků zní: pokud k rizikovému chování dochází (aplikace drog, rizikový pohlavní styk), jednej tak, abys

svým chováním co nejméně ohrozil sebe i okolí. Jak popisuje Staníček a Hrdina (2002), v rámci Harm Reduction jsou klientům nabízeny kromě sterilních stříkaček také doplňky k bezpečnějšímu užívání. Terénní sociální pracovník nabízí např. sterilizovanou vodu, desinfekční polštářky, bavlněné filtry, preservativy a pomůcky k alternativnímu (méně rizikovému) aplikování látky.

4.4.3. VOLBA CÍLOVÉ SKUPINY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Profesionalita sociálního pracovníka spočívá v přijetí každého klienta bez rozdílu. Dokázat se do všech svých klientů vcítit i přes odpor většiny společnosti a dokázat v něm nalézt spíše ty dobré stránky než ty špatné. Jak popisuje Kopřiva (2016), je velmi náročné nedělat mezi klienty rozdíly a u některých je jejich přijetí snazší než u jiných. Platí, že raději pomáháme lidem, kteří jsou krásní, mladí a inteligentní a vynaložíme v jejich pomoci více úsilí než u osob, které jsou méně atraktivní. Dle Kopřivy (2016) je možné, že pomáhající pracovník má tendence pomáhat těmto osobám z důvodu větší podobnosti jemu samotnému a tím i lehčímu vcítění se do jeho problémů. Také je u těchto osob větší pravděpodobnost úspěchu pomoci. Cílem může být také vytvoření pozitivního dojmu nebo poskytování pomoci. Autor dále popisuje že mladí jedinci v profesích zaměřených na pomoc spíše preferují pracovní pozice, které se týkají práce s dětskými klienty, než např. s důchodci či mentálně postiženými. Kopřiva (2016) tento fenomén vysvětluje tím, že mají obavy z práce s tématy, se kterými nikdy nepřišli do styku a „nedovedou pro ně najít místo ve svém obrazu světa“ (Kopřiva, 2016, s. 22). Změna nastává mnohdy až v pokročilém období života, kdy sami na témata stárání, nemoci či úmrtí nevyhnutelně narážejí. Při výběru cílové skupiny, se kterou chce pracovník přijít v profesi do kontaktu je rozhodující životní filozofie pomáhajícího. Někomu může připadat práce se starými osobami jako méně důležitá než s mladší generací, která bude ovlivňovat dění ve světě. Naopak někdo může poskytování pomoci nemohoucím a starým osobám v jejich náročné životní fázi, kdy se často cítí osamoceni a nemají nikoho jiného, s kým by mohli sdílet své poslední moment, vnímat jako zásadní. Jaké klienty přijímáme a u kterých vnímáme určitý odpor je vysoce individuální záležitost a je ovlivňováno naší individuální životní historií a aktuální situací, kterou nyní žijeme. Pokud máme zkušenost s odmítavou a pasivní matkou,

v podobné rodině, se kterou se pracovně setkáme, budeme mít sklon hledat zdroj problému spíše v matce než v otci. Tyto zkušenosti, které ovlivňují úsudek i emoce pomáhajícího nejsou chybou. Je však potřebné mít je zvědoměné a počítat s tím, že se v určitých situacích mohou objevit. Osobní zkušenosti, které sociální pracovník dokázal zpracovat, mohou představovat výhodu, protože nám umožňují lépe porozumět tématu a nabízejí nám hlubší vhled do něj. Tímto se dostáváme k závěru, že je téměř nereálné, aby jedna osoba byla schopna účinně pracovat se všemi, kteří potřebují pomoc, a přijímat je.

5. KOMPETENCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Kompetencí rozumíme dle Klímy (2009) souhrn dispozic, schopností a kvalifikací. Každý jedinec nese v sobě předpoklady k určitému typu chování, které jsou formovány kombinací dědičnosti a životních zkušeností. Tyto faktory ovlivňují schopnost vykonávat určité činnosti a formují specifické dovednosti a znalosti získané v průběhu edukace v konkrétních oblastech. Pro výkon sociální práce je stejně jako u jiných povolání nezbytné osvojení dovedností potřebných pro tuto činnost. Stejně jako v dalších pomáhajících profesích, hraje zde důležitou roli vztah mezi pracovníkem a klientem. Osobnost pracovníka v pomáhající profesi je jeho hlavní nástroj a vytváří jeho profesní roli. V projektu zmíněném v publikaci Kopřivy (2016) vychází jako nejoceňovanější empatický vztah ke klientům a až na nižší příčce se nachází potřeba odborných znalostí. „Aby člověk mohl zvládat svoji profesi, musí být k ní nutně kompetentní, to znamená, musí mít ty správné schopnosti, dovednosti, vlastnosti a někdy i znalosti“ (Elichová, 2017, s. 97).

6. ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Každý pracovník je svou osobností unikátní, také disponuje osobními názory a postoji, nabitými zkušenostmi, svou osobní motivací, komunikačními dovednostmi, mírou charismatičnosti a všechny tyto složky se odrážejí v přijetí a formování jeho profesní identity (Klíma, 2008). Profesní role však musí mít i jasné hranice, které je zapotřebí aby každý pracovník znal a dodržoval z důvodu stejnosti a jasnosti role pracovníků v daném programu. Roli můžeme definovat jako očekávané chování v dané sociální pozici a je formováno společenskými normami. Klíma (2008) jde na pojem z druhé strany a mluví o vymezeném rámci jednání, který vytváří obsah role. Tím, že se člověk ztotožňuje s nějakou rolí, kontroluje své chování podle této role. Správné vykonávání své profesní role je dodržování nastavených hranic a vyváženého projevení své osobnosti u které může být v některých situacích žádoucí její potlačení, či naopak je přínosem v přirozeném jednání. Pracovník by však neměl pociťovat výrazné rozpory mezi obsahem role a svou osobností. „Přijetí role terénního pracovníka neznamena ani nesmí znamenat užívání nějaké masky. Osobnost člověka jedná v roli terénního pracovníka zcela autenticky a v žádném případě nepřehrává“ (Klíma, 2008, s. 132).

Základní role terénního sociálního pracovníka jsou člověk venku, odborník a zaměstnanec-profesionál. Podstatou role člověka venku je „jsem člověk, jsem osobnost“, pracovník se projevuje autenticky, ke klientům přichází i se svými emocemi, motivy a cíli. Důležitá je zde motivace k vykonávání povolání, kterou pracovník vědomě či nevědomě promítá do vztahu s klienty. Motivory mohou být různé, od potřeby zachraňování druhých, přes potřebu moci a ovládnutí druhých či osobní cíle k proniknutí do drogové scény pro vlastní zisk. Jak popisuje Klíma (2008), pro pracovníka v pomáhajících profesích je důležité znát svou motivaci a rozumět tomu, jaké potřeby mi tato role naplňuje. Zásadní pozicí v této roli je pracovník jako zástupce společnosti. Osoba závislá, zhrzena společností, která se od ní doteď odvracela a opovrhovala jí, má nyní možnost být skrze zástupce společnosti (terénního pracovníka) vyslyšena a možná poprvé zažívá pocit přijetí a empatie. Z tohoto důvodu je důležité, aby pracovník zůstal v této pozici a nestal se v očích klientů „jedním z nich“. Tento efekt, který zahrnuje redukci propasti mezi klienty a společností a potenciální změny v chování či motivaci k účasti na léčbě, může být snížen v situaci, kdy pracovník ztrácí svou úlohu. V roli

odborníka se pracovník může nacházet ve dvou podrolích: učitel a žák. V pozici učitele edukuje klienty v bezpečnějším užívání a v případě zájmu může dávat rady ohledně nastalé situace či pomoci i s konkrétními úkony. Proto je důležité, aby se pracovník neustále vzdělával v odborných znalostech a tématech spojených s cílovou skupinou. Jako žák se může nacházet v situacích, kdy naslouchá klientovi o jeho problému a snaží se pochopit jeho chování a porozumět dění z jeho perspektivy. V posledním dělení je pracovník v roli zaměstnance, který za odvedenou práci dostává platový výměr. Platí pro něho určitá pravidla, jak se na pracovišti chovat, dodržuje pracovní dobu a vykonává povinnosti mu určené. Jedná se o vztah mezi pracovníkem a zaměstnavatelem. Pracovník, který je profesionálem ve své pozici, zná hranice své role a ví, kam může zajít a co už je v jeho roli nepřípustné. Jako profesionál dokáže reflektovat své chování a uvědomuje si své osobní motivy k výkonu tohoto povolání (Klíma, 2008).

7. POMÁHÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

7.1. Altruismus

Fenomén pomáhání můžeme nalézt nejen u lidí, ale i u řady zvířat. Géringová (2011) zmiňuje například pomáhající chování u všech druhů hmyzu, také není ojedinělý u ptáků a savců. Altruismus je chování jedince, které přináší prospěch ostatním a to bez očekávání odměny. Darwinova teorie přirozeného výběru tvrdí, že altruismus je pouhým projevem pudů, které nám velí množit se a přežít. Humanistický postoj nevidí jako smysl života přežití genu, nýbrž jako „snahu být v postavení ideálu, a to nikoliv jako prosazení jedince (egoismus), ale spíše ve smyslu prosazení určitého řádu skutečnosti“ (Géringová, 2011, s. 16). V případě motivace člověka k činu je určující jednání o altruismus či egoismus. Bezchybnými pomahači jsou filmové postavy ztvárňující hrdiny, jako je např. Spider-Man či Captain America. Podstatou altruistického chování je schopnost empatie. Archetyp pomáhajícího či pečovatele můžeme nalézt v postavě šamana, který sám musel nejprve projít utrpením a nemocí, aby mohl léčit druhé, předobrazem může být také doktor či kněz. Jak píše Schmidbauer (2000), naše západní kultura ovlivněna křesťanstvím je charakteristická zaměřením se na výkon až na úkor vnímání základních potřeb. Autor popisuje tyto tendence jako spojené s náboženským přesvědčením, že se člověk rodí jako hříšník a pouze prostřednictvím víry může být spasen. Dále uvádí, že jedinec s tímto přesvědčením se neustále cítí vinen a pocity nedostatečnosti kompenzuje zaměřením na výkon.

7.2. SYNDROM POMOCNÍKA

V publikaci Pomáhající profese (Géringová, 2011) se autorka zamýšlí nad otázkami, co člověka vede k rozhodnutí pomáhat druhým prostřednictvím svého zaměstnání. Co jej vede k tomu, pohybovat se v té části světa, kde panuje neštěstí, bezmoc a nemoci. Německý psycholog Schmidbauer (2008), autor termínu syndrom pomocníka, nachází spojitost mezi touto volbou a pěti složkami, které jsou popsány níže.

7.2.1. Odmítnuté dítě

Syndrom pomocníka může vycházet z dětství, kdy bylo potlačováno prožívání emocí v oblastech, ve kterých se jedinec cítil zranitelný nebo nedostatečný. Schmidbauer (2008) popisuje, že tento motiv často souvisí s těžkým dětstvím a pocitem odmítání rodiči. Tento pomocník má touhu být silný, výkonný a dokazovat svému okolí, že je schopný a hodnotný. Motivací k volbě pomáhající profese může být nevědomé kompenzování traumatu z dětství spojeného s pocitem odmítnutí, stejně jako potřeba získání uznání a schopnost empatie a porozumění. Pomocník tuto roli přijímacího rodiče zastává nyní sám a identifikuje se s ní a své potřeby se snaží naplňovat osobám, které o ně mohou být také ochuzeny. V Syndromu pomocníka (Schmidbauer, 2008) autor popisuje dvě možnosti. Děti, které byly zanedbávané se stávají buď disociálními jedinci, nebo naopak příliš sociálními. Ovšem tato raná zkušenost není podmínkou pro vznik syndromu pomocníka, může se vyvíjet i u dětí, které zažívaly přijetí, ale byli vpasováni do role dospělého, konkrétně do role partnera jednoho ze svých rodičů. Tímto způsobem se již v dětství, kdy se v zájmu přežití naučili pomáhat druhému na úkor vlastních potřeb, stali pomahači. Důvodem odmítání vnitřního dítěte mohou být také jeho nechtěné a nepřijatelné vlastnosti jako je zranitelnost, touha po přijetí a uznání a právě tyto složky se velmi podobají osobám, se kterými pracovník přichází do kontaktu v pomáhající profesi.

7.2.2. Identifikace s nadjád

Nadjád, Freudovo superego, se řídí principem dokonalosti a vztahuje se k ideálům. Formuje se procesem výchovy, která je nám vštěpována rodinou, školou nebo standardy společnosti. Je naší cenzurou, naší vnitřní morálkou, dává nám přesvědčení o tom, co je dobré a co je špatné, dává nám zákazy a příkazy. Dává nám jasnou představu, co musíme budovat a klade na nás vysoké nároky až na úkor skutečných potřeb. Je to část našeho já, která se snaží být dokonalá, co neodpouští chyby a úspěchy přehlíží, jako by nebyly dostatečné. Syndrom pomocníka je v tomto případě jakýmsi nahrazením vnímání vlastních potřeb a přesunutí pozornosti na potřeby a pocity druhých. „Nadjád znamená vystupovat v roli superpomáhajícího za

nenapadnutelnou fasádou s kontrolovaným chováním orientovaným na výkon“ (Géringová, 2011, s. 98).

7.2.3. Narcistická nenasytnost

Pojem narcismus Géringová (2011) definuje jako sebecit. Jedná se o přirozené sebeuspokojení, lásku k sobě samému a uspokojování vlastních potřeb, což hraje významnou roli ve vývoji osobnosti. Při naplňování potřeb vštěpovaných pečujícími osobami, přicházíme o svůj sebecit a identifikujeme se s naplňováním potřeb rodičů. Nedostatečné uspokojení vlastních potřeb může vést k jejich kompenzaci prostřednictvím úspěchů a výkonů namísto skutečného projevu osobní identity. Takový člověk je hladový po uznání, lásce a přijetí. Toto grandiózní já, o kterém hovoří Schmidbauer (2008), nás pudí k neustálému úsilí. Autor připodobňuje neustálé potvrzování své kvality k psíkovi, který při pocitu ohrožení svým zběsilým štěkotem dává najevo svou sílu a neohroženost. Identifikace s ideálním grandiózním já je uložena v nevědomí, kde je v područí studu. V praxi se často můžeme setkat, především v pomáhajících profesích, s neschopností přijímat komplimenty a chválu.

7.2.4. Uhýbání před vzájemností

Syndrom pomocníka můžeme spatřit také ve vztazích s ostatními. V dospělém vztahu funguje vzájemná podpora, partneři se dokáží střídat v rolích dítěte i dospělého a vyvažovat své potřeby. Pomocník s tímto syndromem potlačuje své emocionální potřeby a ve vztazích setrvává jen v roli pečujícího, který dává a nebere (Géringová, 2011). Pomocník nevědomě vyhledává takové vztahy, ve kterých může jednostranně dávat a pomáhat. Toto chování mu dává jistotu, že je potřebný a vyhýbá se tím možné konfrontaci s jeho vlastními potřebami, které ho zúzkostňují (Schmidbauer, 2008). Tato pozice je také výhodná v udržení si kontroly a nezávislosti. Podle Géringové (2011) však většina takových pracovníků uvnitř volá o pomoc a doufá, že si jejich potřeb někdo všimne. Pokud je však skutečně jedinci pomoc nabídnuta, často ji není schopen přijmout a odmítá ji. Tato nahromaděná, neprojevená přání se mohou projevit formou výčitek či v horším případě v somatických příznacích.

7.2.5. Nepřímá agrese

I u nepřímé agrese můžeme nacházet kořeny v dětství, kdy dětský vztek je výchovou tabuizován a dítě nakonec všemi možnými tresty a nepřijetím této emoce ji potlačí a vytěsňuje. Pokud je dítě „vždy hodné“ či se dospělý jedinec „nikdy nerozčílí“, je toto chování přinejmenším k zamyšlení. Podle Géringové (2011) hněv v nás zůstává latentní, dokud mu nedáme prostor k projevu. V důsledku toho může hněv vyústit v různé formy, včetně úniku do závislostního chování, projekce vnějšího okolí (svět je zkažený), kdy jedinec má touhu jej napravit, nebo se může obrátit proti jednotlivci samotnému a projevit se ve formě somatických onemocnění. Jedna z možností, jak svůj vztek alespoň částečně kultivovat a projevit je formou nepřímé agrese. Emoce se vyjadřuje oklikou, manipulací či pomluvami. Tento hněv často směřuje na blízké prostředí, jako jsou rodina, kolegové nebo vedoucí, a často se vyhýbá pouze objektu, kterému jedinec nabízí svou pomoc.

8. SYNDROM VYHOŘENÍ

Podle Matouška (2012) syndrom vyhoření vzniká v důsledku nezvládnutí pracovního stresu. Kopřiva (2016) popisuje jako hlavní příznaky syndromu depresi, lhostejnost, vyhýbání se kontaktům s klienty a ztrátu sebedůvěry. Ovlivňuje oblasti chování, emocí, kognice i somatických projevů (Maroon, 2012). Tento jev je nejčastěji popisován u sociálních pracovníků, na které jsou kladeny specifické nároky a jejich činnost je spojována s vysokou úrovní psychické zátěže. Ve sféře sociální práce je pracovník nepřetržitě vystaven práci přímo s klienty a citovému zapojení, přičemž tito klienti často zápasí s emocionální nerovnováhou způsobenou jejich zahlceností vlastními problémy. Není vždy zaručeno, že jejich očekávání ohledně pomoci budou shodná s realitou. V této profesi není neobvyklé, že se pracovník setkává s problémy, které přesahují jeho možnosti řešení. To zvyšuje jeho frustraci a tlak na dosažení pocitu uspokojení, což může vést k syndromu vyhoření.

U terénních sociálních pracovníků jsou specifické zátěžové situace, které definovaly Janoušková a Nedělníková (2008) jako absenci klientovi motivace ke změně a neochotu spolupráce, náročné udržení hranic profesionálního vztahu a rozlišování pracovního a soukromého života, nedoceněnost práce ze strany společnosti, ale také práci venku i za nepříznivého počasí a chybějící či nedostatečné zpětné vazby. Ve výzkumu popisovaném v publikaci Sociální práce (Elichová, 2017) frekventanti uvedli jako vlastní metody prevence syndromu vyhoření osobní zájmy, odpočinek, sport, vědomé udržování hranic mezi pracovní a osobní sférou, ale také užívání návykových látek, především alkoholu a marihuany. Matoušek (2012) uvádí jako prevenci vyhoření vzdělávání se v sociálních dovednostech, porozumění zásadám a metodám práce organizace, ukotvení své role pracovníka, možnost poradenství, pravidelnou supervizi a rozvržení pracovní náplně. Pro předcházení vyhoření je důležité mapovat a rozpoznávat svou osobní motivaci k vykonávání práce (Klíma, 2009).

8.1. SUPERVIZE

Supervize je důležitou součástí sociální práce v oblasti vzdělávání. Pojem supervize vychází z anglického jazyka a můžeme jej přeložit jako dozor či kontrola. Autoři Küchler a Wolfer (2008) jej vysvětlují pojmem "praxisanleitung", tedy jako předání praktických

rad. Bednářová a Pelech (2003) však vysvětlují, že skutečný význam je od těchto překladů značně posunut. Supervize je praktická metoda učení zaměřena na podporu a pomoc pracovníkům v konkrétních problémových situacích, vyhodnocení využitých postupů a metod, objasnění neuvědomovaných souvislostí, které mohou práci s klienty ovlivňovat a společné nalézání dalších zdrojů a možností. V procesu supervize se reflektují jak osobní prožitky a vztahy supervidovaného, tak i prožitky klienta. Prostřednictvím supervize je pracovníkům umožněna reflexe vlastního profesního jednání.

8.1.1. Balintovská skupina

Metoda Balintovská skupina je vhodná při supervizi kvalifikovaných sociálních pracovníků. Název nese od svého tvůrce M. Balinta, který s touto technikou přišel v 50. letech 20. st. a aplikoval ji původně v lékařském prostředí. Poměrně rychle se však začala využívat také u pedagogů a u pomáhajících profesí (Kopřiva, 2016). Při Balintovské skupině se pracuje s konkrétním případem, který přináší supervidovaný. Tématem bývá událost s klientem, ze které si pracovník nese nějaký vnitřní konflikt, nebo by rád nahlédl na situaci z jiné perspektivy. Tato skupinová práce je tvořena pěti fázemi, počínající popsáním situace protagonistou, který případ přináší, dále je prostor pro ostatní účastníky a jejich otázky pro dotvoření obrazu. V další fázi protagonista jen pozoruje a naslouchá, jaké fantazie a představy mají ostatní účastníci skupiny ohledně celého děje a působících postav. Tyto intuitivní a mnohdy symbolické obrazy později přecházejí do praktických rad a možností řešení situace. Na závěr se dostává ke slovu opět protagonista a reflektuje zážitek, co pro něho bylo důležité slyšet a co si z tohoto cvičení odnáší.

9. ARTETERAPIE

Arteterapie je mladý a rozvíjející se psychoterapeutický směr, který má řadu definic. Malchiodi (2011) uvádí, že arteterapie je neverbální forma prezentování myšlenek a pocitů autora díla a je založena na myšlence, že tvůrčí proces působí léčebně a podporuje osobní růst. Šicková-Fabrici ji popisuje jako léčbu výtvarným uměním a dělí ji na receptivní a produktivní (2002). Receptivní arteterapie působí na jedince skrze umělecké dílo a prostřednictvím vcítění se dochází k pochopení vlastního nitra a také pochopení pocitů ostatních lidí. Divák projikuje vlastní pocity do díla a objevuje doposud neuvědomované vnitřní děje. Produktivní arteterapii definuje jako přímou aktivitu a proces vytváření díla různými výtvarnými technikami. Česká asociace arteterapeutů (ČAA) ji popisuje jako obor, který využívá výtvarný projev jako nástroj k poznání psychických dějů a podporuje v procesu léčení (2023). ČAA popisuje cíle arteterapie následovně:

Arteterapeutické postupy jsou zacíleny na léčebné kognitivní, motivační a emocionální aspekty: sebevyjádření, aktivizace, sebepoznání, osobnostní růst, podpora vývoje, změna stereotypů, zmírnění úzkosti, uvědomění, náhled, řešení problémů, odhalení nevědomého materiálu, katarze, zpracování konfliktů, podpora a rozvoj tvořivosti v rámci harmonizace osobnosti, adaptivnější zacházení s emocemi a kultivace obranných mechanismů. (Česká arteterapeutická asociace, 2023)

Lhotová a Perout (2018) chápou arteterapii jako psychoterapeutickou disciplínu, která rozšiřuje terapeutický vztah terapeut-klient o další složku, kterou je výtvarný artefakt. Terapeutický proces tvoří triáda tvorba-klient-terapeut. "Každý vytvořený artefakt je chápán jako vnitřní obraz jeho autora, který odráží jeho momentální vyladění i dlouhodobé osobnostní charakteristiky a osobní témata" (Lhotová & Perout, 2018, s. 17).

9.1. PROCES ARTETERAPIE

V publikaci Arteterapie v souvislostech (Lhotová & Perout, 2018) jsou popsány dvě fáze arteterapeutického procesu, ve kterém se uplatňují a prolínají metody na základě různých teorií. V první fázi arteterapeut zadává výtvarné téma, sleduje proces, vede klienta v průběhu tvorby a dává doporučení ke způsobu práce. Ve druhé fázi je obsahem terapeutická práce s klientem a jeho vyhotoveným artefaktem formou individuální nebo prací ve skupině. Dalšími způsoby práce mohou být speciální postupy při použití určité metody či výběr z možností využívání prostředků pro tvorbu. Lhotová a Perout (2018) metody představují v rámci tří hlavních terapeutických přístupů. Při analyticky zaměřené arteterapii je hlavní zájem zaměřen na zážitky z minulosti a jak ovlivňují vnímání a prožívání přítomnosti. Behaviorální přístup v arteterapii již zmínění autoři shledávají v cíleném výtvarně-metodickém vedení výtvarné tvorby, kterými je možné korigovat vývojové disproporce. Arteterapeutický proces může mít také přesah do vnímání sebepojetí a rolí v rodinném či společenském systému.

9.2. PROJEKTIVNĚ-INTERVENČNÍ ARTETERAPIE

Dle Lhotové a Perouta se tato metoda charakterizuje "systematickým užíváním výtvarných prostředků při práci s pacienty a klienty, kdy výtvarná tvorba je hlavním nástrojem terapeutické práce" (2018, s. 94). Tato metoda vychází z hlubinné psychologie a integruje poznatky z dynamických, behaviorálních i humanistických směrů (Lhotová & Perout, 2018). Zároveň využívá poznatků z analytické psychologie C. G. Junga a teorií archetypů, psychoanalýzy S. Freuda, self-psychologie H. Kohuta, psychologie objektních vztahů O. Kernberga, ego psychologie H. Hartmana. Základem pro tuto techniku je výtvarná imaginace, kterou se rozumí reprezentace aktuálně nepřítomných objektů a situací. "Jestliže je proces výtvarné tvorby pojat jako vzájemná hra zobrazovaných prvků v rovině možného, pak výtvarná imaginace nejenom umocňuje schopnost prožitku, ale současně poskytuje východisko z takových problémů, které nebyly v minulosti vyřešeny nebo nebyly vůbec řešeny" (Lhotová & Perout, 2018, s. 96). Projektivně-intervenční arteterapie využívá nejčastěji výtvarné techniky, kterými jsou tematické akvarely, akční akvarely (asociace ze skvrn), asociční

čáranice a tvorba koláží. Tyto techniky jsou vhodné pro zacílení na proces tvorby místo na jeho výsledek.

9.3. TECHNIKA KOLÁŽE V ARTETERAPII

Koláž je jednou z výtvarných technik, která spočívá v organizování a lepení kousků papírů či fotografií na podložku. Může být doplňována dalšími výtvarnými médii, jak zmiňuje Malchiodi (2019) ve dvourozměrném i tří rozměrném prostoru. Může jít o látky, lepenky, či odřezky dřeva, příze a rozmanité předměty. Pojem koláž je odvozen od francouzského názvu “papier collé” znamenající lepení papírových ústřížků (Mazehóová, 2023). Podle Mazehóové (2023) je základním principem tvorby koláže vystřihování či vytrhávání fragmentů a jejich reorganizování do nových celků. Terapeutická práce s využitím koláže pracuje s mechanismy projekce a jedná se o arteterapeutický projektivní přístup, který popisuje E. Perout:

Projektivní arteterapie je založena na předpokladu, že projekce není pouze obranným mechanismem, ale její princip se uplatní v celé šíři chování, myšlení a prožívání. Tedy i při tvorbě artefaktu dochází k promítání vnitřních psychických obsahů do vnějších výrazových forem. Ty je pak možné chápat jako neverbální informaci o osobnosti autora, jako metaforické zobrazení intrapsychického konfliktu, míry deprivace či integrovanosti. (2005, s. 32)

Výhodu terapeutické práce s využitím médií, shledává Perout (2005) ve vyjadřování emocí, se kterými klient zůstává ve spojení a nejsou zkreslovány verbálními projevy.

9.3.1. Interpretace koláží

Ve své publikaci Mazehóová (2023) popisuje, že pro terapeutický účel je důležitější latentní obsah koláže a objevování jeho významových rovin než zjevná podoba. První fází je samotná tvorba koláže, která může probíhat v přítomnosti terapeuta, který

sleduje, jak si autor počíná a jakým způsobem koláž tvoří, nebo ji klient přinese již hotovou z domova. Obsahem druhé fáze je interpretace koláže pomocí metafor a symbolů, díky které je možné nahlédnout nevědomé obsahy a reflektovat je. Dále Mazehóová upozorňuje na nevyčerpatelnost významů symbolů a potřebu opatrnosti při interpretačních nabídkách klientovi (2023).

9.4. SYMBOL

Symbol je jakýkoliv běžný předmět, který vnímáme svými smysly a odkazuje nás k významům v pozadí, které jsou nevyčerpatelné (Kast, 2014). Předmět, tedy symbol a jeho význam nelze od sebe oddělit. "To, co je v pozadí věcí, ovlivňuje každodenní realitu a každodenní skutečnost rovněž ovlivňuje to, co je v pozadí" (Kast, 2014, s. 22). Pojem symbol pochází ze starého Řecka, kde měl význam jako poznávací znamení. Rozlomení mince či hliněné destičky na znamení přátelství a rodiny znamenalo při opětovném shledání a spojení obou částí dohromady uznání odloučeného vztahu. Verena Kast (2014) popisuje symbol také z etymologického hlediska, kde je seskupením jednotlivých částí, které jeho význam naplňují jen jsou-li všechny tyto části pospolu. Kastová dále píše: "Při interpretaci pátráme vždy po neviditelné realitě, která je za viditelnou realitou, a hledáme mezi nimi spojení. Symbol se vždy vyznačuje přebytkem významů, přičemž tuto významovou bohatost nemůže nikdy zcela vyčerpat" (2014, s. 23). Zásadní rozdíl mezi symbolem a znakem je, že význam znaku je předem ujednaný a je možné ho nahradit. Jako příklad uvádí Kastová (2014) označení restaurace jako překřížený příbor. Jedná se o ujednaný znak, který má zástupnou funkci a neobsahuje skrytý význam.

Jung ve svém díle *Symbol a libido* (2004) rozlišuje dva typy myšlení. Jazykové myšlení, které je strukturované a vedené jasným řádem je energeticky náročné a podléhá cenzuře. Obrazové myšlení je vedeno spontánně, obsahuje emoce a skryté tužby či vzpomínky, dává prostor k nahlédnutí do nevědomí. Tento Jungův pohled dal jeden ze základů projektivně-intervenční arteterapie. Dalším důležitým kořenem je v díle *Koláž jako nástroj arteterapie a sebepoznání* (Mazehóová, 2023) popisována Freudova psychoanalýza, která hledí na sny jako na symbolizované vytěsněné obsahy, které jsou

v plné podobě nevpuštěny do vědomí. Přístup projektivně-intervenční arteterapie přistupuje podobným způsobem k výtvarné symbolice:

“Manifestní rovina výtvarně zobrazeného symbolu představuje to, co je pro autora zjevné, co je jeho uvědomované, případně to, co jeho mysl dokázala symbolizací přetvořit do přijatelné formy. Artefakt zároveň nese latentní význam, který mu jeho autor přisuzuje nezáměrně, nevědomě a na nějž nemá náhled” (Mazehóová, 2023, s. 48).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

10. CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hlavním cílem práce je zjistit a popsat, jak terénní sociální pracovníci vnímají svou profesi v oblasti služeb pro osoby závislé na návykových látkách. Prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru a následné symbolické interpretace profesních koláží na téma “Já jako sociální pracovník ve všech pozicích a rolích” jsou hledány shodné momenty, uvědomované i neuvědomované postoje a role plynoucí z vykonávání jejich profese.

Na základě těchto cílů, byly stanoveny následující výzkumné otázky.

Výzkumná otázka č. 1: Jaké role a pozice zastávají vybraní sociální pracovníci ve své profesi?

Výzkumná otázka č. 2: Jak se sociální pracovníci ve svých rolích a pozicích prožívají?

11. METODIKA, VÝZKUMNÝ SOUBOR

Pro tuto bakalářskou práci byl zvolen kvalitativní výzkum, který má za cíl prozkoumat do hloubky studovaný jev a je založen na induktivní metodě usuzování. Nejprve dochází ke sběru dat a poté výzkumník pátrá po možných souvislostech, které formuluje do možných teorií a hledá další souvislosti, které tvrzení podpoří (Švaříček & Šedová, 2007).

K získání dat byl použit polostrukturovaný rozhovor nad vyhotovenými tematickými kolážemi a metoda symbolické interpretace artefaktů.

Vybraní respondenti dostali zadání vytvoření koláže na téma "Já jako sociální pracovník ve všech pozicích a rolích" (příloha č. 1). Po dokončení artefaktů probíhaly individuální polostrukturované rozhovory, které měly za cíl zjistit a popsat zobrazené role a pozice a prozkoumat, jak se k nim respondent staví. Následně byly koláže analyzovány v souvislosti s výpověďmi autorů a byla hledána další propojení jednotlivých symbolů. Pozornost se také zaměřovala na to, jakým celkovým dojem koláž působí, jak je nakládáno s prvky v prostoru formátu (nahuštěné překrývající se výstřižky, dominance bílé podkladové barvy), zda se vyskytují stylizované motivy či nápisy, nebo zda jsou použita další výtvarná média.

Do výzkumného souboru byli osloveni terénní sociální pracovníci, kteří se věnují problematice závislostí a jejich cílovou skupinu tvoří osoby závislé na návykových látkách. Výzkumu se zúčastnilo sedm respondentů, z toho dva muži a pět žen. Sociální pracovníci byli osloveni z konkrétní organizace, což představuje záměrný výběr. Výzkumný vzorek je tvořen pracovníky téže organizace a stejného zařízení.

12. ETIKA VÝZKUMU

Všichni participanti byli obeznámeni s cíli výzkumu a se zpracováním dat poskytnutých výhradně pro tuto práci. Během celého výzkumu je zachována veškerá anonymita a také dobrovolnost účasti těchto sociálních pracovníků. Název organizace není z důvodů zachování anonymity uveden a účastníci výzkumného souboru nejsou identifikováni jménem.

13. INTERPRETACE

13.1. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A

Jedná se o 29letého sociálního pracovníka, který v terénní službě pracuje nyní přes 6 let a nastoupil ihned po dokončení vzdělání. Na první pohled je koláž zaplněna různými obsahy a nápisy, je “upovídáná”, ale objevují se zde i bílá podkladová místa. Osobám ve většině případů chybějí dolní končetiny a motivy jsou na formátu neukotvené a neorganizované, což by mohlo symbolicky odkazovat na pracovníkův přístup k zaměstnání. Na identifikačním místě autor zobrazil ruku držící prezervativ a nad ním vyzývavou nahou ženu s injekční stříkačkou s nápisem navádějícím k bezpečnějšímu aplikování drogy. Nad těmito motivy je možné uvažovat jako nad autorovou potřebou ochrany. Sám autor tuto část označil jako roli “snížení rizik”. Jak je pro něho důležité, aby vykonávání profese bylo bezpečné a jaké nástroje k tomu využívá? Dominantním prvkem koláže je bezpochyby komiksově stylizovaná žena s blond vlasy, v červených plavkách a se záchrannou deskou. Zde lze pozorovat určitou paralelu mezi postojem ženy, která je připravena pomáhat, ačkoli stojí po kolena ve vodě s medúzami, a postojem pracovníka. Naskytá se otázka, jestli autor vidí pomoc svým klientům reálně, zda jsou jeho nároky na záchranu dosažitelné. Pro tuto postavu autor nenašel vhodný popis a pouze ji označil jako Pamelu Anderson. “Ta je součástí kampaně. Já jsem ten pracovník, co by dával tyto letáčky.” Další výrazná osoba je žena s tmavými kadeřavými vlasy umístěna v pravém horním rohu, která se dívá na muže v bílém plášti. Pod ženou jsou umístěny bankovky s drobnými podpořené nápisem peníze. Pracovník popsal ženu jako osobu, která se živí prostitucí, s níž se také setkává ve své profesionální praxi. Symbol peněz zde pro něho představuje dva významy. Výdělek prostitutek, které se tímto řemeslem živí a druhý význam je směřován k sociálnímu pracovníkovi, který očekává za odvedenou práci plat a je v roli zaměstnance. Zde je zajímavá analogie prostituce a platu sociálního pracovníka, ke které se naskytá otázka, jak autor vnímá přijímání platového ohodnocení za pomoc druhým. Zde lze přemýšlet o otázce etiky, jak je pro autora významná a jaký má v tomto kontextu význam.

Výjev v pravém horním rohu totožný s levým horním rohem a již zmíněná osoba v bílém plášti shrnují roli “zdravotníka”, kterou zastupuje také motiv ošetřovaného předloktí. Portrét hlavního hrdiny z filmu *Trainspotting* znázorňuje autorovu cílovou

skupinu, kterou jsou drogově závislí. Žena pečující o starou osobu ležící na lůžku a další žena držící za ruku muže na invalidním vozíku představují cílovou skupinu seniorů. Ženy jsou umístěny okolo motivu “žluté poloviční mandaly či slunce a balónu”, který znázorňuje “spirituální oblast” která podle autora koresponduje se starými lidmi, kteří již přemýšlejí nad tématem smrti. Pod balónem se nachází plamen svíčky, který je umístěn ve tmě. “Svíčka pod spirituální oblastí, tu jsem tam dal, že je pro mě důležité pro tu práci hořet a nebýt vyhořelý.”

Ve spodní části koláže je kreslený vtíp, který představuje roli terapeuta. Zde můžeme uvažovat o stylizování se autora do této role, která mu nemusí být vlastní. Autor může využívat humor jako únik v situacích, ve kterých se cítí nejistý. Mimozemšťan, kterému prosvítá červené srdce, znázorňuje roli člověka. Pro pracovníka je důležité nebýt neustále v roli profesionála, ale především přistupovat k práci a klientům jako člověk, který má srdce. Mimozemšťan je tedy ikonou lidskosti, a to mě přivádí k myšlence ambivalence. Může to být dilema pracovníka, jakou roli zastávat ve vztahu s klientem. V nízkoprahové službě může často docházet k situacím, kde je těžké uhlídat hranice mezi pozicí profesionála a kamaráda.

Dvě kreslené postavičky držící se za ramena a hledící navzájem na sebe znázorňují roli kamaráda a kolegy a sova nad nimi je rolí moudré authority. Sova může představovat moudrého ochránce a vytvářet bezpečné prostředí, ale zároveň může symbolizovat nebezpečí a vyzařovat určitou moc jako autoritativní postava, která bdí z vyvýšené pozice. V této souvislosti je možné klást si otázku, jaký postoj autor zaujímá k autoritám a zda je možné vnímat je jako hrozbu.

v motivu červené hlavy ženy, kterou autorka popisuje svými pocity: “Někdy mám prostě toho plnou hlavu a nejradši bych jí někam schovala, ale musím zachovat klid.” Pocity zahlcenosti odkazují také na osobu tlačící před sebou červenou kouli. Zde se nabízí možná paralela se Sisyfovskou prací. Autorka si může připadat uvězněna v bezvýchodné situaci, kdy vkládá úsilí do činnosti, která nevede ke chtěným výsledkům. Výjev je podpořen výrokem “představy byly megalomanské”. Zde by stálo za úvahu, jak užitečná se na své pozici v profesi vnímá a zda jsou její ambice dosažitelné. Sama autorka však motiv vztahuje ke své klientele a popisuje jej jako “klienta, který si táhne kouli, se kterou mu občas pomůže”. Koule má znázorňovat závislosti, chybějící zázemí, nebo vztahy s rodinou a takto pracovnice vnímá své klienty. “Ještě si to mnohdy dělají sami, že ji táhnou do kopce.” Při popisu motivu si však sama uvědomuje, že za ně kouli občas táhne ona sama. Zde je možné vnímat Sisyfovskou práci ve vztahu s klienty a je možné uvažovat nad tím, zda autorka nepřebírá příliš zodpovědnosti za klienty a zda je to pro ni ještě únosné. Rolí spřízněné duše, kterou si takto nazvala autorka, je žena objímající sochu, o kterou se opírá čelem. “Mnohdy jsem ta první osoba, které se svěří a v koho mají důvěru.” Přímo u této role se nachází mumie, která dle autorky má evokovat její pocity: “Mnohdy se takto cítím po kontaktu, když je hodně zahlcující, když mě to úplně vysosalo, nějaká krizovka nejčastěji.” Téma empatie a hranic mezi pracovníkem a klientem by mohlo být aktuální. Jak se pracovníci daří udržovat si minimální osobní zaujatost a profesionální odstup od klientů?

Muže stojícího za holčičkou, která ukazuje prstem, popisuje autorka jako sebe, když doprovází klienty k lékaři nebo na úřady. “Pak si přijdu jako rodič, když za ně všechno řeším, protože málokdo je schopný popsat svůj problém a co ho trápí.” Kreslená postava s plameny je charakterizována pracovnicí jako osoba, která klienty upozorňuje na možná rizika a dokáže identifikovat jejich hlavní obavy a priority, co je vhodné řešit okamžitě a co lze odložit na později. Zde by bylo možné navázat na téma přebírání zodpovědnosti za klienty. Jak moc jsou plameny pro klienty reálně ohrožující a jak je vnímá sociální pracovnice? Jsou její ambice pomoci slučitelné s přáním klientů? Jak si „maluje“ pomoc klientům (odkaz na osoby malující na stojanech)?

V pravém dolním rohu se nacházejí motivy ulic a squatů, které znázorňují, kde se autorka “v terénu pohybuje a prochodí zde mnoho kilometrů.” Oblast identifikačního

místa je na koláži nejvíce barevně a světelně omezena, působí spíše chladným dojmem a je doplněna texty odkazujícími na pohyb a energii. Jak je na tom autorka s energií a jak se jí jí daří nalézat v různých zdrojích? Motivy výše reprezentují roli úřednice, která obsahuje činnosti jako “tvoření statistik a další administrativní činnosti”. Obrázek muže s ukazovátkem a promítajícího červený trojúhelník popsala jako roli “školitele nebo osoby, která vysvětluje starostům a osloveným co děláme, proč to děláme a jaký to má smysl”. Muž promítající symbol dej přednost v jízdě by mohl odkazovat na latentní přání autorky dát něčemu nebo někomu přednost. Je možné, že toto přání koresponduje s nastavením středové postavy se sportovním automobilem? Rozkvetlá louka v pravém horním rohu s nápisem “vlastní křídla” působí klidným, pozitivním a odlehčeným dojmem, mohou to být světlé vyhlídky do budoucna, či přání a sny autorky.

Obr. 2: Profesní koláž (sociální pracovnice B), formát A2

13.3. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE C

Jedná se o 30ti letou sociální pracovníci pracující v sociálních službách aktuálně 7 let. Taktéž se jedná o její první zaměstnání po dokončení vzdělání. Koláž byla vytvořena v zimě v roce 2023. I přestože autorka zvolila menší formát čtvrtky, výsledná tvorba působí spíše prázdným dojmem, kde dominují bílé podkladové plochy, na nichž jsou umístěny objekty či texty, které se vzájemně nijak nepropojují a působí vzájemně izolovaně. Důvodem mohou být motivace uložené hluboko v nevědomí, jež zatím nebylo možné vědomě zpracovat a zintegrovat. Jak se autorce aktuálně daří uchopit svůj vztah k profesi? Dále bych uvažovala nad tím, zda se pracovnice neobává budoucnosti týkající se její profesní role.

Nejvýraznější z motivů koláže je červený vysavač postrádající vysávací hadici, který autorka popsala jako roli uklízečky nebo popeláře. Takto se vnímá při sběru špinavých injekčních stříkaček, což patří do její každodenní náplně práce. Paralelou k neúplnému vysavači by mohla být autorčina potřeba úklidu nebo vyčistění v profesní rovině, na které nemá aktuálně veškeré prostředky. Na identifikačním místě je neukotveně umístěné křeslo, které znázorňuje roli odbornice. Okolo terapeutického křesla jsou umístěny nápisy „koktejl“ a „krize“ a sedí na něm jedna z černých komiksových postav, kterou pracovnice popsala jako roli dobrého komunikátora. Asymetrické pokroucené černobílé postavy působí v komunikaci bezradně a bez energie. V komunikaci s klienty zmiňuje autorka pocity vyčerpání, které by mohly vést k poklesu angažovanosti v integraci s klienty nebo kolegy.

Ve středové kompozici se nachází nápis „příjemně komplikovaný život“, který autorka popisuje jako stav jejích klientů, kterým jako pracovnice nabízí pomoc. Častokrát jsou tito jedinci na svůj způsob života zvyklí natolik, že v něm jsou spokojení a odmítají jakýkoliv posun ke změně. Zde je možné nalézt souvislost s pocity autorky, která se sama připodobňuje ke spotřebičům. Kávovar je popsán jako: „Taková věc, která propojuje všechny role. Abych zvládla všechny role, které v sociální práci mám, tak potřebuji být hodně odpočínutá, nabuzená a psychicky i fyzicky v pohodě.“ Motiv kuchyňského robota autorka připodobňuje ke své zkušenosti v profesi. „Jedeš jako robot, když je toho někdy tolik, že máš roli robota nebo automatu, který vyměňuje stříkačky.“ Nápis „sbohem realito“ pracovníci evokuje práci s konkrétním klientem,

který žije na ulici a je intravenózním uživatelem pervitinu. Shledávala v něm velký potenciál na lepší život, avšak u tvorby této koláže si uvědomila, že „její realita je jinde, než ta jeho“ a klient o změnu nestojí. Pod textem „prvok, který nám mění“ se skrývá role nového pracovníka, do které se dle slov autorky může dostat i zkušený pracovník, pokud změní lokality, ve kterých službu poskytuje. „Je potřeba budovat nové vztahy od prvního kontaktu a v očích těchto klientů může být i zkušený pracovník nováčkem.“ Pravděpodobně tato situace představuje pro pracovníci výzvu, ale i obavy, které hodlá překonat s vědomím, že bude za potřebí velkého množství energie, kterou by mohlo být třeba doplnit "uměle". Podpořit toto tvrzení by mohl motiv zasněžené špičaté hory, který autorka vnímá jako náročnou cestu v zimním období a spojuje jej také s motivem modrého vozu, který znázorňuje roli profesionálního řidiče. „V terénu to není nikdy pohádka v zimě a já to mám spojené s rolí řidiče, kdy mě vyčerpává víc cesta než samotní klienti.“ Hora působí nehostinným dojmem a její zdolávání může být vyčerpávající natolik, že nezbyvá potřebná energie v cíli cesty. Kde pracovníce může nabrat nové síly a co jsou její zdroje energie? Dalo by se uvažovat o potřebě nalézat tyto zdroje a vědomě z nich dokázat čerpat.

Další popsanou rolí je bytová architektka, kterou znázorňuje rozpadlá budova. V té se autorka vnímá, „když se nachází na squatech, které jsou v dezolátním stavu a snaží se klienty motivovat k opravě obydlí, aby nebyli v ohrožení života“. Pracovnice by mohla zažívat v profesi události či situace, které není prostor řešit, ale přála by si je zrekonstruovat či obnovit, aby pro ni nebyl příliš ohrožující. Na koláži je vyobrazen na dvou místech pes, který je zde jediným zástupcem reálných živých tvorů. Pro autorku je symbolem parťáka a kolegy v práci, se kterým je důležité navzájem vnímat své potřeby. Zde mě napadá úvaha nad vysněným, ideálním kolegou, který dokáže být loajální, přátelský a citlivý k prožitkům druhých, ale také submisivní a může být i skvělým průvodcem.

Obr. 3: Profesionální koláž (sociální pracovníce C), formát A3

13.4. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE D

Tato 28letá pracovníce působí v terénním programu nyní 2 roky a v sociálních službách již třetím rokem. Koláž byla vyhotovena v březnu roku 2024. Působí sjednoceně a umístěné jednotlivé prvky autorka propojuje pomocí krajiny, která tvoří pozadí a navozuje pocit prostoru. Pracovnice popisuje ženu s širokým úsměvem, která drží velké hodiny, jako ilustraci svého pracovního přístupu, který zahrnuje dochvilnost a pečlivou organizaci všech činností. S tímto tématem souvisí také skříň umístěná na identifikačním místě, která má mnoho specifických šuplíků a může odkazovat právě k potřebě organizovanosti nebo pravidel. Tento motiv autorka popisuje jako svou roli organizátora, ve které se nachází při administrativních činnostech. Zde by bylo možné na základě opakujícího se stejného prvku uvažovat o seriálově se opakujících až zúzkostňujících prožitcích. Koláž také rámuje bílý podkladový rantl, který může naznačovat jistou neurotizaci tématem. Žena zapisující si poznámky do diáře působí

duchem nepřítomna a lehce se usmívá spíše jen „na oko“. Za touto pozicí organizování povinností, se kterou se autorka ztotožňuje, může být latentní problém, který pro ni „hoří“ a může být již „minutu po dvanácté“, než se k němu obrátí pozornost.

Role doručovatele je znázorněna animovaným slonem, který nese plnou náruč balíčků. Balancuje na knihách se zvednutým chobotem a radostným výrazem i přes to, že je pod časovým tlakem. K čemu by pro pracovníci mohlo být výhodné udržet si nereálné představy a dětskou naivitu? Rohožka s nápisem „welcome“ v dolní části koláže znázorňuje nově přichozí klienty do služby. Autorka se identifikovala s nohama a psa nazvala jako možného klienta. Je možné, že si pracovnice není vždy zcela jistá svou pozicí? A jak moc je potřeba být obezřetná ve své profesi a udržovat jisté hranice? Stejně jako u předešlých koláží je zde zastoupena role řidiče, kterou znázorňují vozidla ve spodním pásu koláže. Tuto roli mnozí terénní pracovníci považují za náročnou a mnohokrát stresující. V levém dolním rohu je zobrazeno pivo a motiv tanečnicků stojících na sobě. Zde autorka popisuje spokojenost ve spolupráci týmu a oblibu v trávení volného času s kolegy. Výrazný motiv lysohlávek autorka popsala jako pracovní účast na hudebních akcích se stánkem, kterých se ráda účastní. Na základě věnování prostoru tomuto obrázku v koláži, by se zde dalo uvažovat o nějakém spirituálním zážitku autorky.

Obr. 4: Profesní koláž (sociální pracovnice D), formát A3

13.5. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK E

V tomto případě se jedná o 28letého sociálního pracovníka působícího v sociálních službách nyní rok a půl. Koláž vznikla v březnu roku 2024 a byla pojata odlišněji, než ostatními pracovníky, kteří se této studie zúčastnili. Koláž je koncipována jako městské prostředí, ve kterém je práce terénního sociálního pracovníka uskutečňována. Jednotlivé objekty znázorňují možné pozice a události, ve kterých je možné se ocitnout. Artefakt je tvořen z nalezených papírových ústřížků nebo útržků, které autor našel na různých místech či vystříhal z jednorázových produktů a dalších papírových výrobků, které se kolem něho nacházely. Pracovník využil především tlumené tóny, převládají zde černobílé motivy a koláž působí přehlceným až chaotickým dojmem. Obrázky jsou na sebe nahuštěny a překrývají se. Na symbolické rovině by se zde dalo uvažovat nakolik je autor schopen rozpoznat jednotlivé problémy a dokázat je řešit. Jak se pracovníkovi daří vytvářet konstruktivní komunikaci vedoucí k efektivní práci.

Pravý dolní roh autor popsal jako „strach“ o kterém jsme vedli rozhovor a pokusila jsem se tento pocit více poodkrýt. Obavy klienta se týkaly jak násilí, které je přítomné v ulicích měst, tak nedostatečné způsobilosti k výkonu práce sociálního pracovníka, ale i správného nastavení služby. Muž v pravém dolním rohu a žena nad ním si přikrývají ústa rukou a vyjadřují nejednoznačné emoce. Pracovník ženě přisuzuje pocity rezignace, strachu a muži obavy a zděšení, které pramení z pohledu na město. Sám autor si připouští, že tyto pocity také zažívá a stává se, že prožívá emoce strachu z napadení. Identifikace s „prasetem, které ve městě vyčmuchává klienty jako bukvice“ by mohla symbolicky odkazovat k pohybování se v nebezpečném, ale plodném prostředí za účelem odměny či nasycení se. Postava znázorněna od pasu dolů s mini šortkami a podpatky znázorňuje „sociální pracovníci, která svádí klienta ke spokojenému a usedlému způsobu života a k funkčním vztahům“. Zároveň u tohoto postoje sociálního pracovníka jsou zmíněny autorovo pochyby o funkčnosti tohoto způsobu práce, na které by mohla odkazovat hlava muže na identifikačním místě. Co se v pracovní sféře autorovi zdá být postavené na hlavu?

Postavu stojící v levém dolním rohu popisuje autor jako sociálního pracovníka, který se stará o likvidaci injekčních stříkaček z ulic a také přebírání infekčního odpadu od klientů. Mezi pracovníkem a odpadkovým košem se nachází nehostinné a chladné prostředí, které sám autor nazývá jako nejisté. Osoba stojící jednou nohou v této krajině podle slov pracovníka „dělá že nevidí a dělá hloupého“. S kým by autor tento postoj mohl ztotožnit? Mohlo by se jednat o symbolické podrážení autorovo nohou v jeho přesvědčeních? Níže se na koláži nachází žena dotýkající se skleněného akvária, ve kterém je delfín s otevřenou tlamou a autor je popisuje jako „komunikaci nebo překládání řeči jiného druhu“. Jako otázka se nabízí, jak se ženě s delfínem komunikuje skrze sklo a z jakého důvodu je potřeba, aby zvíře bylo zavřené?

Obr. 5: Profesní koláž (sociální pracovník E), formát A2

13.6. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE F

Jedná se o 27letou pracovníci, která nyní šestým rokem působí na pozici terénního sociálního pracovníka a jedná se o její první zaměstnání. Koláž je vyhotovena na formát A3. Autorka dokázala do díla vnést iluzi prostoru, motivy spolu interagují a bez dojmu zahlcenosti zaplňují celý formát bez bílých míst. V levém horním rohu autorka popsala roli řidičky, kterou znázorňuje letící červené auto, na které se řítí žhavá koule, znázorňující „nástrahy na cestách“. Dalším motivem je role bojovníka, který „neustále za něco bojuje, jak za klienty, tak proti společnosti a proti stigmatizaci“. Tyto role by mohly odkazovat na náročnost profese a vysoké energetické nároky, které pracovníce musí zvládat.

Muž a žena sedící ve vypuštěném bazénu od sebe odvracejí zrak a jsou duchem nepřítomni. Každý má své myšlenky a představy, které se neslučují. Zároveň mužská postava, kterou by dle pracovnice mohla být i ona sama, drží ženu (klientku) za rameno a je pro ni oporou. Zde vyvstává možné téma komunikace, které je v tomto zaměstnání klíčové k poskytnutí služby a může být velmi vyčerpávající. Na identifikačním místě se nachází pes otočený k divákovi zády a předává poselství „řekni ne drogám“. Hlavu otáčí k postavě s kapucí a nápisem „help“. Slon s balíky v náručí zastává roli doručovatele do domu, který „má naloženo hodně práce, ale stále se u toho usmívá“. Všechny tyto postavy se nacházejí v bazénu a mezi nimi je umístěn žralok, kterého autorka koláže popsala jako symbol závislostí. Jak je autorka na tom ohledně uspokojování svých potřeb, má prostor pro jejich naplnění?

Souložící postavy v levé části koláže autorka nazvala jako „kaziče zábavy, kdy pracovník seznamuje klienty s možnými riziky užívání návykových látek a riziky spojenými s užíváním si rozkoše a stává se tak prudičem“. V tomto případě lze spatřit odkaz na možné odepření vlastního pocitu uspokojení, uznání nebo jiné odměny, která by mohla pocházet od autoritativní osoby (voják na dvojici dohlíží přísným výrazem). Černobílé rozřízlé srdce značí roli srdcaře, „nejedná se jen o zaměstnání kvůli penězům“. Srdce se nachází v kopřivách. Mohlo by se jednat o ožehavé téma, při kterém se pracovnice může spálit?

Obr. 6: Profesní koláž (sociální pracovnice F), formát A3

13.7. SOCIÁLNÍ PRACOVNICE G

Tato třicetiletá pracovnice má již přes sedm let praxi v sociálních službách. Pro tento výzkum vytvořila koláž v září roku 2023, kdy v nízkoprahovém zařízení stále působila. Koláž je na první pohled velmi „upovídáná“, nachází se zde mnoho menších motivů a také textů, které se překrývají a nenechávají příliš volného prostoru. Práce působí zahlceně a tematicky roztržštěně (chybí dominantní kompoziční prvek). Autorka se snaží divákovi mnoho sdělit výroky a doslovnými prohlášeními, uvažovala bych nad důvodem této potřeby. Zda se autorka potřebuje „vypovídat“, nebo se snaží za množstvím slov naopak něco zakrýt. Na identifikačním místě se nachází bojovnice se štítem a mečem připravená k boji. Autorkou je popisována jako bojovník, kterým byla dříve výše zobrazená žena, kterou popisuje jako „zraněnou osobu s těžkou minulostí, která neví, co má dělat se svým životem“. Černobílé provedení a výrazy obou žen působí unaveně. Přemýšlela bych nad ubývajícím energií autorky. Kreslený muž držící vrtačku, se kterým se pracovnice identifikuje, zastává roli sociálního pracovníka, který pomáhá klientům stavět jejich život. Archeoložka hledá způsoby jak člověku pomoci.

Jaké jsou představy autorky ohledně pomoci klientům a jak jsou tyto představy dosažitelné v jejím aktuálním zaměstnání?

Autorka koláž uspořádala tak, že dolní část zobrazuje jednotlivce zasažené závislostí na drogách a alkoholu, a to jaké dopady tyto látky mají. Sádrová hlava s kloboukem symbolizuje jak psychickou, tak fyzickou devastaci spojenou s užíváním návykových látek, zatímco žena v bílé košili reprezentuje touhu po příjemných stavech. Černobílá choulící se nahá žena působí zranitelně a ostýchavě. Pracovnice ji popisuje jako klientku, která je „zraněná a touží po citech a chce někomu patřit“. Zároveň jí pomalu dochází čas, jelikož stárne.

Hořící postava byla autorkou popsána jako symbol klienta, který zachází se svým životem tak, že se ocitá v situaci hrozící mu smrtí. Po zvážení možnosti syndromu vyhoření autorka tuto perspektivu akceptovala a zdůraznila náročnost práce, zejména vzhledem k časté absenci výsledků, jelikož více než 90 % jejích klientů závislost nepřekoná. V levém dolním rohu jsou zobrazeny rozpadlé schody, což může symbolizovat obtíže a výzvy spojené s procesem změny v životech klientů. „Jdeš do toho tím srdcem a ono ve finále nic.“ Černá vrána je podle autorky nositelem špatných zpráv. „Klient v nějakém stavu odešle zprávu, že nevydržel a něco si dal a pošle to kamarádům (dva muži nesoucí sudy), kteří jsou čistí a pracují na sobě.“

V horní části koláže jsou zobrazeny optimální momenty, kdy si klienti uvědomují potřebu změny ve svém životě a přijímají poskytnutou pomoc. Muž se psem symbolizuje přátelství a pohodu. V pravém horním rohu je zobrazen dirigent, kterého autorka označila jako pomocníka. Žena a muž, kteří se dívají do očí, reprezentují vztah mezi klientem a pracovníkem, který autorka vnímá jako zásadní.

Obr. 7: Profesní koláž (sociální pracovnice G), formát A2

14. VÝSLEDKY VÝZKUMU A DISKUZE

Do kvalitativního výzkumu se zapojilo 7 respondentů (5 žen a 2 muži) ve věku 28 až 30 let, kteří mají vzdělání v oblasti sociálních služeb a pracovní zkušenosti trvající od 1,5 roku do 7 let. Účastníci studie jsou zaměstnání v nízkoprahové terénní sociální službě a pracují s lidmi, kteří trpí závislostí na návykových látkách, bezdomovci a ženami působícími v sexuálním průmyslu. Jejich práce zahrnuje vyhledávání klientů v jejich přirozeném prostředí, motivování k bezpečnějšímu životnímu stylu a léčbě, poskytování odborného poradenství, asistenci a řešení krizových situací. V této oblasti práce, v roli sociálního pracovníka, jsou často k vidění zástupci mladší generace, kteří ještě studují či svá studia ukončili teprve nedávno. Terénní sociální práce často slouží jako vstupní brána pro další kariérní rozvoj v oblasti sociálních služeb. Dlouholetí zaměstnanci jsou v této profesi spíše výjimkou, důvodem je časté vyhoření a také pro vysoké nároky na ně kladené. Více než polovina účastníků výzkumu se momentálně nachází na své první pracovní pozici a ještě nedosáhla třicátého roku věku. Jedná se o faktory, které mimo jiné ovlivňují jejich vnímání a stabilitu v profesním prostředí.

V artefaktech převažuje tzv. „upovídáný“ styl koláží, který je charakterizován detailním zaplněním mnoha menšími motivy bez volných bílých prostorů a s minimální kompozicí. Autoři těchto koláží mohou mít tendenci zahrnout co nejvíce informací do svého díla, což někdy vede k zahlcení a zmatku, při kterém se stává obtížné určit, které pozice jsou prioritní a jak jsou hodnoceny ve srovnání s ostatními. Toto může symbolicky souviset s identifikací základního problému a hledáním konstruktivního řešení, zmíněného v textu Mazejové a Kouřilové (2008).

V této profesi se každý pracovník odlišuje svou individualitou a přistupuje k práci jedinečně. V terénních programech je relativně velká flexibilita v rámci osobních přesvědčení, což může vést k variabilitě v průběhu práce, i když jsou dodržovány směrnice a interní pravidla organizace. Každý pracovník má odlišný pohled na svou pozici v profesním týmu, a některé role a pozice mohou být pro něho bližší nebo vzdálenější.

V některých případech pracovníci vnímají své základní role jako ty, které jim byly přiřazeny při nástupu do profese. Jednou z těchto rolí může být role řidiče, která se opakovaně objevuje v jejich kolážích. Terénní pracovníci často tráví významnou část své pracovní doby na cestách za klienty. I když se role řidiče ukázala být nezbytnou pro vykonávání profese, někteří pracovníci ji vnímají jako stresující. U jedné z pracovnic se ukázalo, že zodpovědnost za řízení vozidla v nepříznivých podmínkách je vyčerpávající a mnohokrát náročnější než přímá práce s klienty. U jiného pracovníka byla role řidiče dominantním prvkem jeho koláže, naznačující důležitost této role. Mnozí dotazovaní respondenti zmiňovali prožívání rolí jako je doručovatel, kurýr či dokonce automat na výměnu použitého infekčního materiálu za sterilní. Tyto role pracovníci vnímají zejména v situacích, kdy při kontaktu s klienty nedochází ke kýžené komunikaci a jde zde pouze o výměnu materiálů. Cílem je navázat vztah, vzbudit maximální důvěru a především motivovat ke změně. Pokud však situace nezájmu klienta převládají, jsou pro sociální pracovníky frustrující. Mezi další opakovaně zmíněné role pracovníků patří uklízeč či také ochránce přírody. Sběr použitých injekčních stříkaček na veřejných prostranstvích je další ze stěžejních činností v rámci ochrany veřejného zdraví.

V kolážích byly vyjevovány taky role terapeuta, odborníka, spřízněné duše a opory. Tyto role jsou spojeny s konkrétním profesním zaměřením a předpokládá se, že pracovník je schopen je naplnit a disponuje kvalifikací pro jejich vykonávání. V případě role spřízněné duše či opory je vztah ke klientovi osobnější a pracovník musí velmi dbát na udržení si profesionálního odstupu. Motivy či tendence pomoci druhým osobám a syndrom pomocníka mohou mít různé kořeny, jak popsal Schmidbauer (2008) a jsou zmíněny v teoretické části.

V kolážích se vyjevovaly motivy hranic a pravidel ve vztahu mezi pracovníkem a klientem, s nimiž se každý pracovník v pomáhajících profesích potýká. Účastníci tohoto výzkumu si uvědomují tuto problematiku a mají možnost témata zpracovávat pod odborným dohledem supervizora. Nicméně v artefaktech je patrné, že hranice mezi pozicí profesionála a kamaráda jsou tenké a je náročné v některých případech udržet profesionální distanc. Terénní služba je specifická tím, že se pracovníci vyskytují v přirozeném prostředí klientů a komunikují s nimi jejich jazykem, což v podstatě znamená, že se „infiltrují“ do jejich světa. Velice těžké životní podmínky posilují

motivaci terénních pracovníků pomáhat, nicméně rozhodnutí o změně způsobu života záleží zejména na klientech. V důsledku přenesené odpovědnosti, kterou pracovníci nesou, může docházet k jejich přetížení až vyhoření. Toto téma je spojeno s motivem energie, který se opakoval na kolážích i v rozhovorech. Na identifikačních místech byly zobrazeny motivy postrádající barevnost a světlo, které naznačují možný energetický útlum nebo únavu. Motivy spojené s ohněm nebo plameny mohou signalizovat nevyvážené vysoké energetické nároky spojené s touto profesí.

Role kamaráda či spřízněné duše se prolíná do pozic, které si pracovník nastavuje a určuje sám. Každý nachází své motivace a naplnění i při výkonu stejné profese. Na základě analýzy koláží a provedených rozhovorů lze identifikovat pracovníky, kteří přistupují k práci chaotičtěji, více impulzivně a upřednostňují intuici a emoce před pevnými pravidly. Na druhé straně jsou zde pracovníci, kteří se vyznačují organizovaným přístupem, racionálním uvažováním, zodpovědností a pečlivým zvažováním svých možností v rámci svého postavení.

Tato studie se omezuje na účastníky konkrétního výzkumu, a proto není možné zobecnit výsledky na celou skupinu terénních sociálních pracovníků specializujících se na služby pro osoby závislé na návykových látkách. Faktory, které mohly ovlivnit průběh a výsledky výzkumu, zahrnují předpokládaná přesvědčení a zkušenosti výzkumníka v této oblasti, ať už vědomě či nevědomě.

Pro výzkum by bylo výhodné věnovat více času účastníkům a provést detailnější rozhovory o jejich kolážích, případně doplnit práci o strukturovaný dotazník. K zajištění dodatečných informací by bylo užitečné, aby účastníci výzkumu s určitým odstupem reflektovali přínos zpracování svých koláží a případně zpracovali další artefakty.

ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusila přiblížit vnímání vlastních profesních rolí terénních sociálních pracovníků, kteří se zaměřují na práci s osobami závislými na drogách. Teoretická část práce je zaměřena především na terénní sociální práci a její daná specifika, dále na kompetence a role sociálního pracovníka, rizika spojená s touto profesí a jejich prevenci. V praktické části jsem aplikovala projektivní metodu tvorby profesních koláží za účelem zmapovat a popsat jak na svou profesi nahlíží terénní sociální pracovníci zabývající se problematikou závislostí.

Cílem této práce bylo zkoumat, jak terénní sociální pracovníci vnímají své pracovní pozice a popsat jejich přístup k nim. Kýženou snahou práce bylo nalézt podobnosti v prožívání profesních rolí a pozic, zjistit, zda se objevují shodná témata. Domnívám se, že tento cíl se podařilo naplnit prostřednictvím sběru dat pomocí techniky vedení rozhovorů nad tematickými kolážemi a jejich následné analýzy. Získaná data obsahují mnoho informací o profesních rolích a pozicích sociálních pracovníků, mezi kterými byly nalézány podobnosti a opakující se témata a postoje.

Dovolím si doufat, že tato bakalářská práce bude přínosem zejména pro zúčastněné terénní sociální pracovníky, pro ujasnění si vlastního nahlížení na tuto profesi, na získání lepšího vhledu do problematiky a uvědomění si svých slabších a silnějších stránek, které vede k osobnostnímu a profesnímu růstu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Bednářová, Z. Z., & Pelech, L. (2003). *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. Doplněk.

Géringová, J. (2011). *Pomáhající profese: tvořivé zacházení s odvrácenou stranou*. Triton.

Česká arteterapeutická asociace. (2024, 15. března). *Arteterapie*.
<https://www.arteterapie.cz/arteterapie>

Elichová, M. (2017). *Sociální práce: aktuální otázky*. Grada Publishing.

Fabián, P. (2021). *Možná to jde i jinak: teorie a metody v sociální práci*. Univerzita Pardubice.

Janoušková, K., & Nedělníková, D. (Eds.). (2008). *Profesní dovednosti terénních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní pracovníky*. Ostravská univerzita v Ostravě.

Kalousek, L., & Staníček, J. (2002). Systém péče o uživatele drog. *Éthum : bulletin pro sociální pomoc, prevenci a intervenci*, 2002(34), 77.

Kast, V. (2014). *Dynamika symbolů: základy jungovské psychoterapie* (Vydání druhé, přeložil Jana VAŠKOVÁ). Portál.

Klíma, P. (2007). *Kontaktní práce: antologie textů České asociace streetwork ; Red. tým: Petr Klíma ... [et al.]* (2007 ed.). Česká asociace streetwork.

Koob, G. F., & Volkow, N. D. (2010). Neurocircuitry of addiction. *Neuropsychopharmacology*, 35(1), 217-238.

Kopřiva, K. (2016). *Lidský vztah jako součást profese* (Vydání osmé, v Portále sedmé). Portál.

Küchler, T., & Wolfer, D. (2008). *Selbstreflexion und Kollegiales Coaching—Handlungsoptimierungen in Streetwork und Mobile Jugendarbeit*. Bei Ausgrenzung Streetwork: Handlungsmöglichkeiten und Wirkungen, 166-211.

- Jung, C. G., & Barz, H. (2004). *Výbor z díla* (přeložil Petr PATOČKA). Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Lhotová, M., & Perout, E. (2018). *Arteterapie v souvislostech*. Portál.
- Malchiodi, C. A. (Ed.). (2011). *Handbook of art therapy*. Guilford Press.
- Maroon, I. (2012). *Syndrom vyhoření u sociálních pracovníků: teorie, praxe, kazuistiky*. Portál.
- Matoušek, O. (2013). *Metody a řízení sociální práce* (Třetí, aktualizované a doplněné vydání). Portál.
- Mazehóová, Y., & Kouřilová, J. (2008). Využití tvorby a interpretace koláží v pregraduální přípravě budoucích učitelů. In *Zážitek a jeho funkce ve vzdělávání pedagogů. Sborník z elektronické konference. Ústí nad Labem: PF UJEP. Dostupné z http://pf.ujep.cz/kvkweb/sekce/uplatneni/mazehoova_yvona.pdf*.
- Mazehóová, Y. (Ed.). (2023). *Koláž jako nástroj (arte)terapie a sebepoznání*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- Navrátil, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Marek Zeman.
- Nešpor, K. (2011). *Návykové chování a závislost* (Vyd. 4., aktualiz). Portál.
- Perout, E. (2005). *Arteterapie se zrakově postiženými*. Okamžik.
- Schmidbauer, W. (2008). *Syndrom pomocníka: [podněty pro duševní hygienu v pomáhajících profesích]*. Portál.
- Staniček, J., & Hrdina, P. (2002). Východiska a principy terénních programů pro uživatele drog. *Éthum : bulletin pro sociální pomoc, prevenci a intervenci*, 2002(34), 17-21.
- Šicková-Fabrice, J. (2002). *Základy arteterapie*. Portál.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.
- Úlehla, I. (2005). *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe* (Vyd. 3., v Sociologickém nakl. (SLON) 2). Sociologické nakladatelství SLON.
- West, R. (2016). *Modely závislosti*. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti.

SEZNAM PŘILOH

Příloha č.1: Zadání koláží

Příloha č. 1: Zadání koláží

Vytvořte koláž na téma: „Já jako sociální pracovník ve všech jeho rolích a pozicích“

- Použijte formát A2 (minimálně A3)
- K nalepení použijte obrázky z časopisů, novin, reklamních materiálů apod. (nikoliv vlastní fotografie)
- Obrázky můžete stříhat i trhat
- Koláž můžete domalovat či dokreslit
- Znázorněte zde sebe a vaše vnímání role sociálního pracovníka